

УДК 631.15+332.28

Т.Т. Горобчук

к.е.н., доцент

О.В. Чаплигіна

аспірант *

Житомирський національний агроекологічний університет

ФОРМУВАННЯ ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено процес трансформації сільськогосподарського виробництва. Висвітлено питання оренди як важливої організаційної форми взаємовідносин між суб'єктами орендних відносин. Проаналізовано динаміку виробництва продукції рослинництва та тваринництва. Запропоновано шляхи вдосконалення орендних відносин у сільському господарстві.

Постановка проблеми

Період трансформації аграрного сектора економіки потребує відповідних змін у реформуванні земельних відносин та оренди земель сільськогосподарського призначення. Оренда є гнучким інструментом у становленні нової структури аграрного виробництва та реалізації соціально-економічних програм, відіграє важливу роль у системі земельних відносин. З цією метою необхідно створити конкурентне орендне середовище, що дозволить підвищити ефективне здійснення сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень

Проблеми підвищення ефективності аграрних підприємств та орендних відносин в умовах ринкових перетворень знайшли відповідне відображення у наукових працях вчених-аграрників: В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, А.Ф. Бурика, В.П. Галушко, О.Ю. Єрмакова, Ф.В. Зінов'єва, М.В. Калінчика, О.В. Крисального, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.К. Савчука, В.К. Терещенка, І.І. Червена, О.В. Шкільова, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та багатьох інших [1–8]. Разом з тим, питання ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств і зокрема Вінницької області, формування і вдосконалення організаційно-економічних механізмів їх діяльності у післякризовий період та обґрунтування пропозицій щодо розвитку орендних відносин в агропромисловому виробництві й надалі залишаються актуальними як в науковому, так і у практичному плані.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом є процес господарювання сільськогосподарських підприємств Вінницької області на основі формування орендних відносин. У ході виконання

© Т.Т. Горобчук, О.В. Чаплигіна

* Науковий керівник – к.е.н., доцент Т.Т. Горобчук

поставлених завдань використано комплекс методів економічних досліджень: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формування висновків), статистико-економічний (аналіз сучасного стану орендних земельних відносин і сільського господарства), порівняння (порівняння діяльності сільськогосподарських підприємств). Основним джерелом інформації у процесі дослідження була звітність Головного управління статистики у Вінницькій області.

Результати дослідження

Сільське господарство є однією з основних галузей народного господарства, оскільки виробництво продуктів харчування є необхідною умовою забезпечення життєдіяльності виробників сільськогосподарської продукції. Водночас аграрне виробництво є сировинною базою легкої та харчової промисловості. Попит на сільськогосподарську продукцію постійно зростає, оскільки збільшується кількість населення, особливо міського. У сільському господарстві, як і в інших галузях суспільного виробництва, відбувається постійний розвиток і вдосконалення продуктивних сил і на цій основі зростає ефективність сільськогосподарської праці, що дає змогу з меншою кількістю робочої сили виробляти більш виробництва [9].

Після проведення земельної реформи у Вінницькій області були розпайовані 1230395 га земель. Виділили в натурі й обробляють самостійно згідно з державними актами на право власності на земельні ділянки площею 65446 га (5 %), передали в оренду – 982649 га (80 %), не визначилися, як розпорядитися своїм правом на земельну частку (пай), – 169057 га (14 %), невитребувані сертифікати та держакти на площу – 13243 га (1 %).

За даними Вінницького обласного головного управління земельних ресурсів, у 2010 р. жителями Вінницької області укладено 408,5 тис. договорів оренди земельних часток (паїв) на площі 990,8 тис. га. Загальна сума нарахувань, згідно з укладеними договорами, становить 332,5 млн грн. Середній розмір орендної плати за 1 га розпайованих земель в області – 335,5 грн. На сьогодні виплата орендної плати за поточний рік становить 65,2 %. В області відзначається позитивна тенденція щодо зменшення кількості договорів, укладених за сертифікатами, збільшення кількості договорів, що передбачають виплату орендної плати в розмірі 3 % від нормативної грошової оцінки земельної ділянки, та їх державної реєстрації. Розглянемо виробництво сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами, в яких зосереджена майже вся розпайована земля області. На 1 липня 2009 р. переважну більшість сільськогосподарських підприємств складають фермерські господарства, їх частка в загальній кількості становить 67 %, господарські товариства – 17,3 %, приватні підприємства – 9,1 %, найменше підприємств державної форми власності – 0,4 % (табл. 1).

Таблиця 1. Кількість діючих у сільському господарстві підприємств

за організаційно-правовими формами господарювання у 2009 р.

Підприємства	Всього	До загальної кількості, %
Всього підприємств	2107	100,0
у т. ч. господарські товариства	365	17,3
Приватні підприємства	193	9,1
Виробничі кооперативи	56	2,7
Фермерські господарства	1411	67,0
Державні підприємства	9	0,4
Підприємства інших форм господарювання	73	3,5

Джерело: [10].

У 2009 р. було вироблено сільськогосподарської продукції на 312,9 млн грн – фермерськими господарствами; на 3415,6 млн грн – господарствами населення; на 2430,9 млн грн – іншими сільськогосподарськими підприємствами. Загальне виробництво продукції сільського господарства проти 2008 р. зросло на 3,8 % за рахунок збільшення обсягів у сільськогосподарських підприємствах на 10,4 %, тоді як у господарствах населення відбулося зниження на 1,7 % (рис. 1).

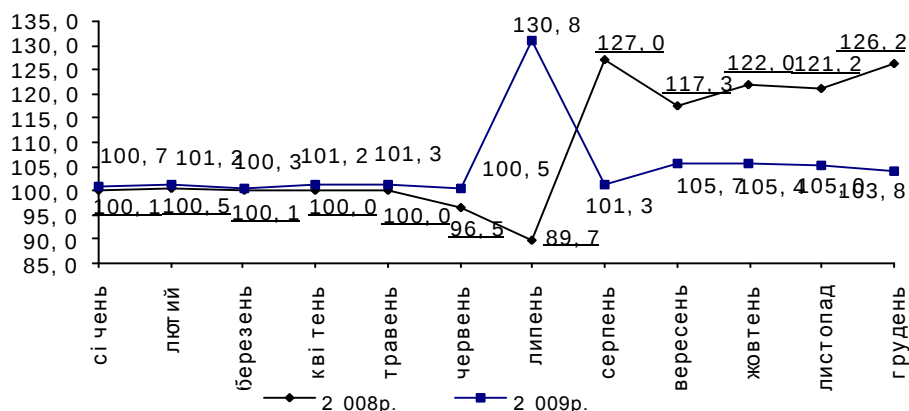

Рис. 1. Зміна обсягів сільськогосподарського виробництва (наростаючим підсумком у % до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: [10].

У 2009 р. обсяг валової продукції рослинництва проти минулого року зріс на 5,4 %, у т. ч. в сільськогосподарських підприємствах – на 12,0 %, а в господарствах населення зменшився на 2,6 %. Загальна посівна площа області до рівня 2008 р. майже не змінилася і склала 1527,5 тис. га, в тому числі аграрними підприємствами посіяно 1172,6 тис. га, господарствами населення – 354,9 тис. га. Найбільшу питому вагу (56 %) у структурі посівних площ займають зернові та зернобобові культури, технічні – 24 %, кормові – 12 % та картопля й овочеві – 8 %.

За даними Управління статистики Вінницької області, всіма категоріями господарств у 2009 р. одержано 30922,6 тис. ц зерна (включаючи кукурудзу) у вазі після доробки, з них зерна продовольчих культур – 15220,5 тис. ц (49 %), фуражних зернових – 15702,1 тис. ц (51 %). Порівняно з 2008 р. виробництво зерна знизилося на 8,4 %, що зумовлено зменшенням урожайності на 4,0 ц з 1 га, тоді як зібрана площа зросла на 13,3 тис. га. Загальне виробництво основних сільськогосподарських культур у 2009 р. характеризується наведеними даними, в таблиці 2.

Таблиця 2. Виробництво основних сільськогосподарських культур у Вінницькій області

Основні сільськогосподарські культури	Валовий збір		Зібрана площа		Урожайність	
	2009 р., тис. ц	2009 р. до 2008 р., %	2009 р., тис. ц	2009 до 2008 р., %	ц з 1 га зібраної площі	2009 р. до 2008 р., %
Зернові та зернобобові культури – всього ¹	30922,6	91,6	836,4	101,6	37,0	-4,0
у т.ч. пшениця	14666,8	89,1	367,2	95,1	39,9	-2,7
ячмінь	7053,1	100,7	265,2	129,0	26,6	-7,5
кукурудза на зерно	8177,0	89,9	140,6	84,9	58,1	3,2
Соняшник на зерно ¹	2229,6	102,5	106,9	90,1	20,9	2,6
Ріпак – усього	2640,0	80,0	123,1	92,3	21,5	-3,3
Соя	680,8	109,3	51,9	109,3	13,1	0,0
Цукрові буряки (фабричні)	14045,5	62,8	48,5	78,1	289,8	-70,6
Картопля	15579,1	100,6	101,1	99,0	154,1	2,5
Овочі	3016,7	94,8	15,3	97,1	196,7	-4,7
Плоди та ягоди	2078,1	128,0	21,9	101,0	94,9	20,0

¹ У вазі після доробки.

Джерело: [10].

Сільськогосподарськими підприємствами вироблено 26593,6 тис. ц зерна (86 % загального валового збору), господарствами населення – 4329,0 тис. ц (14 %). Урожайність зернових культур у сільськогосподарських підприємствах склала 37,6 ц з 1 га, дещо вища, ніж у господарствах населення, – на 4,3 ц (33,3 ц/га). Виробництво соняшнику зросло на 2,5 % проти 2008 р. і склало 2229,6 тис. ц за рахунок збільшення урожайності на 2,6 ц з 1 га. Сільськогосподарськими підприємствами зібрано 2089,4 тис. ц соняшнику (на 2,7 % більше, ніж у 2008 р.) при середній урожайності 21,2 ц з 1 га (у 2008 р. – 18,5 ц з 1 га). Порівняно з попереднім роком валовий збір цукрових буряків (фабричних) зменшився на 37,2 % (внаслідок зниження площі збирання на 21,9 % та урожайності на 70,6 ц з

1 га) та становив 14,0 млн ц при середній урожайності 289,8 ц з 1 га, у т. ч. сільськогосподарськими підприємствами накопано 13,1 млн ц (по 292,5 ц з 1 га зібраної площі). У всіх категоріях господарств картоплі накопано 15,6 млн ц, що на 0,6 % більше, ніж у 2008 р. Зростання виробництва картоплі зумовлено збільшенням її урожайності на 2,5 ц з 1 га. Внаслідок зниження урожайності овочевої продукції на 4,7 ц з 1 га її виробництво зменшилося проти 2008 р. на 5,2 % і склало 3,0 млн ц. Обсяги виробництва плодоягідної продукції зросли на 28,0 % і становили 2,1 млн ц. Господарствами населення у 2009 р. вирощено 99,3 % загального врожаю картоплі, 96,6 % овочів, 54,3 % плодів і ягід, 14,0 % зерна, 6,3 % соняшнику та 6,7 % цукрових буряків (фабричних) [10].

Що ж стосується тваринництва, то обсяг його продукції за 2009 р. проти 2008 р. зріс на 0,2 %, у т. ч. в сільськогосподарських підприємствах – на 2,4 %, тоді як у господарствах населення скоротився на 0,5 % (табл. 3).

Таблиця 3. Виробництво основних видів продукції тваринництва у Вінницькій області

Продукція тваринництва	Усі категорії господарств		Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення		Частка господарств населення у загальному виробництві, %	
	2009 р.	2009 р. у % до 2008 р.	2009 р.	2009 р. у % до 2008 р.	2009 р.	2009 р. у % до 2008 р.	2009 р.	2008 р.
М'ясо (реалізація худоби та птиці на забій у живій вазі), тис. т	94,2	90,8	33,8	90,4	60,4	91,1	64,1	63,9
Молоко, тис. т	841,8	100,2	139,1	111,5	702,7	98,2	83,5	85,1
Яйця, млн шт.	710,8	100,0	232,2	107,7	478,6	96,7	67,3	69,6

Джерело: [10].

Порівняно з 2008 р., обсяги виробництва молока зросли на 0,2 %, яєць – на рівні минулого року, проте виробництво м'яса (реалізація на забій у живій вазі) знизилося на 9,2 %. Виробництво м'яса проти 2008 р. збільшилося в аграрних підприємствах 7 районів, найсуттєвіше: в 2,1 раза – Могилів-Подільського, на 23,8 % – Хмельницького, на 16,0 % – Піщанського районів. Загальне виробництво молока, порівняно з 2008 р., збільшено в усіх районах області (крім Жмеринського, Барського, Тульчинського та Тиврівського районів), значно збільшено в Чечельницькому (на 43,1 %), Ямпільському (на 31,1 %), Мурованокуріловецькому (на 28,6 %) районах [10].

Обсяги виробництва яєць усіх видів збільшилися у 8 районах, найсуттєвіше – у Немирівському (з 71,2 тис. шт. до 17,5 млн шт.), Тульчинському (з 31,6 до 44,6 млн шт.) та Калинівському (з 48,8 до 59,3 млн шт.) районах. Взагалі не займалися виробництвом яєць сільськогосподарські підприємства 11 районів. У

сільгоспідприємствах обсяг вирощування худоби та птиці зменшився на 0,2 %, а відношення його до реалізації тварин на забій склало 111,2 %, проти 100,1 % у 2008 р. Середньодобові прирости на вирощуванні, відгодівлі та нагулі зросли: великої рогатої худоби – з 477 до 503 г, свиней – з 293 до 312 г. Вищим на 597 кг (на 17,1 %), ніж 2008 р., був середній надій молока на 1 корову по середньому поголів'ю корів молочного стада, який склав 4085 кг. Найвищі надії спостерігалися в сільгоспідприємствах таких районів: Крижопільського – 6497 кг, Томашпільського – 5707 кг, Ямпільського – 5355 кг. Несучість курей-несучок збільшилася на 18 яєць і склала 288 шт. Найвищою (310–321 шт.) була їх продуктивність у сільгоспідприємствах Вінницького та Калинівського районів [10].

Поголів'я ВРХ скоротилося, а з листопада – й поголів'я свиней. Однак саме за рахунок тваринництва селяни завершили торік комплекс робіт в умовах фінансової нестабільності й обслуговували взяті кредити. Ситуація в тваринництві й зараз залишається надзвичайно складною, але в ряді районів стабілізується – оновлюється діюче виробництво на основі сучасних технологій, будуються потужні промислові комплекси. У господарствах населення за 2009 р. проти 2008 р. спостерігається зменшення виробництва м'яса (реалізація худоби та птиці на забій у живій вазі) на 8,9 %, молока – на 1,8 % та яєць – на 3,3 % [10].

Чисельність поголів'я худоби та птиці в області на 1 січня 2010 р. зображена в таблиці 4.

Таблиця 4. Виробництво худоби та птиці у Вінницькій області

(тис. голів)

Продукція тваринництва	Всі категорії господарств			У тому числі					
				Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	2010 р.	2010 р. до 2009 р.		2010 р.	2010 р. до 2009 р.		2010 р.	2010 р. до 2009 р.	
		+	–		у %	+		–	у %
Велика рогата худоба	364,9	0,1	100,0	112,3	–5,3	95,5	252,6	5,4	102,2
у т. ч.: корови	187,4	–5,2	97,3	35,7	–1,2	96,8	151,7	–4,0	97,4
Свині	383,1	25,0	107,0	123,5	22,0	121,7	259,6	3,0	101,2
Вівці і кози	39,3	1,9	105,1	7,6	0,6	108,1	31,7	1,3	104,3
Птиця	8974,2	–638,7	93,4	1824,0	–32,3	98,3	7150,2	–606,4	92,2

Джерело: [10].

Порівняно зі станом на 1 січня 2009 р., в господарствах усіх категорій зросла чисельність свиней на 7,0 %, овець та кіз – на 5,1 %, поголів'я великої рогатої худоби – на рівні 2008 р., проте відбулося зменшення корів – на 2,7 % та птиці – на 6,6 %. У сільськогосподарських підприємствах усіх форм господарювання відбулося скорочення чисельності великої рогатої худоби на 4,5 %, у т. ч. корів – на 3,2 % та птиці – на 1,7 %, при цьому зросла чисельність свиней – на 21,7 %, овець і кіз – на 8,1 %. Відбулося скорочення загального поголів'я великої рогатої худоби в сільгоспідприємствах 18 районів, у т. ч. корів – 16 районів, особливо

Жмеринського (в 3,9 раза, в т. ч. корів – у 2,1 раза), Тиврівського (в 2,1 раза, у т. ч. корів – у 1,5 раза) та Чернівецького (в 1,5 раза, в т. ч. корів – у 1,9 раза) районів; свиней – у 3 районах, особливо Чечельницького (в 1,8 раза), овець та кіз – у 12 районах, особливо Літинського (в 2,8 раза) та Ямпільського (в 1,7 раза) районів. Станом на 1 січня 2010 р. птиця відсутня в сільськогосподарських підприємствах Гайсинського, Жмеринського, Іллінецького, Козятинського, Липовецького, Літинського, Оратівського, Чернівецького, Чечельницького та Ямпільського районів, хоча зросла чисельність птиці в сільгосппідприємствах 7 районів [10].

Поголів'я великої рогатої худоби, що утримується в господарствах населення, збільшилося на 2,2 %, свиней – на 1,2 %, овець та кіз – на 4,3 %, водночас знизилася чисельність поголів'я корів – на 2,6 % та птиці – на 7,8 %. Для утримання худоби в сільгосппідприємствах станом на 1 січня 2010 р. було в наявності кормів усіх видів – 217,2 тис. т кормових одиниць, що на 10,6 % менше, ніж на 1 січня 2009 р. У розрахунку на одну умовну голову великої худоби припадало по 13,7 проти 15,7 ц к.од. станом на 1 січня 2009 р.

Нині аграрний сектор національної економіки дедалі більшою мірою відчуває тиск негативних явищ, переважно пов'язаних зі світовою фінансовою кризою. Уряди економічно розвинених країн у цій ситуації вдалися до застосування додаткових протекціоністських заходів щодо захисту своїх ринків продовольства та підтримки експорту [11]. Це особливо негативно вплинуло на стан справ у країнах з перехідною економікою, до яких належить і Україна. Після набуття Україною членства в СОТ залишаються невизначеними питання щодо активізації процесу протекціоністської політики у сфері аграрного виробництва. Така політика забезпечувала певний баланс попиту і пропозиції на продукцію сільського господарства.

Розвиток орендних відносин має бути зосереджений на формуванні конкурентних орендних відносин, розробці взаємовигідних умов для функціонування суб'єктів ринку оренди: стосовно справедливого розміру орендної плати за 1 га землі, форми її виплати, термінів передачі паїв в оренду, виконання сторонами зобов'язань договору оренди, збереження родючості та раціонального використання землі, що орендується, розробки механізму кредитування орендарів, удосконалення законодавчої бази для здійснення повноцінного процесу “володіння–користування–розпорядження”.

Висновки

Аграрний сектор Вінниччини є важливою складовою економіки області, яка виконує особливу роль щодо забезпечення продовольчої безпеки регіону. Внаслідок здійснених докорінних соціально-економічних перетворень щодо форм власності, земельних і майнових відносин на селі сформована багатуоукладна система господарювання, зміцнюється ринкова інфраструктура,

розробляються і впроваджуються нові методи виробництва й управління в аграрних формуваннях. Проте реформування сільськогосподарського виробництва не супроводжується стабільним підвищенням ефективності діяльності аграрних товаровиробників, а, навпаки, мають місце значні її варіації залежно від несприятливих природних умов, забезпеченості основними й оборотними засобами тощо.

Отже, подальший розвиток орендних відносин полягає в удосконаленні земельного законодавства: щодо реалізації суб'єктами ринку оренди своїх прав та можливостей, доступності іпотечного кредитування, підвищення ефективності використання орендованих угідь та поліпшення їх родючості, вилучення з обороту деградованих та малопродуктивних земель. Але все це не можливо без ефективно функціонуючого ринку землі, який життєво важливий для сільського господарства. Запровадженню ринку сільськогосподарських земель повинно передувати формування комплексу відповідних законодавчих, організаційних та економічних передумов; використання санкцій за порушення вимог земельного законодавства; створення прозорої інфраструктури ринку з усіма її інституційними елементами; удосконалення державного земельного кадастру та системи державної реєстрації прав на нерухомість тощо.

Перспективи подальших досліджень

Перспективами подальших досліджень є активізація процесу формування сучасних орендних відносин між суб'єктами господарювання, спрямованих на врахування соціально-економічних інтересів різних суб'єктів господарювання, впровадження сталого землекористування, формування конкурентного середовища, всебічний захист та гарантування прав орендодавців, створення єдиної системи руху прав на землю, адекватне економічному зростанню підвищення орендної плати.

Література

1. Малік М.Й. Основи аграрного підприємництва / М. Малік. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 582 с.
2. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного виробництва / В.Я. Месель-Веселяк. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 272 с.
3. Саблук П.Т. Арендные отношения: опыт и перспективы развития / П.Т. Саблук // Проблемы экономического труда и социального развития села: материалы Всесоюзного координационного научно-методического совещания. – К., 1991. – С. 24.
4. Економічне стимулювання власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель / [М.М. Федоров, Л.М. Чернова, С.Г. Корчинська, М.П. Снопок, Н.А. Солов'яненко, О.В. Шатко]. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 28 с.

-
5. Штичак О.М. Теорія та практика формування ціни землі сільськогосподарського призначення / О.М. Штичак, В.Г. Андрійчук // Агроінком. – 2003. – № 3–4. – С. 33–41.
 6. Юрчишин В.В. Післяприватизаційний етап розвитку сільського господарства / В.В. Юрчишин // Вісник аграрної науки. – 1996. – № 1. – С. 10–14.
 7. Юрчишин В.В., Скупий В.М. Реформування аграрних відносин. / В.В. Юрчишин, В.М. Скупий. – К.: ІАЕ, 1998. – С. 57. (Аналітичний огляд.)
 8. Яровий В.Д. Соціально-економічні аспекти оренди у сільському господарстві : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. економ. наук : спец. 08.06.01 / В.Д. Яровий. – К., 2000. – 19 с.
 9. Єрмаков О.Ю. Економічний розвиток аграрних підприємств в умовах ринкових трансформацій / О.Ю. Єрмаков, О.Г. Баранов, О.В. Олійник. – К.: Вісник аграрної науки Причорномор'я, 2005. – С. 22–33. (Вип. 2 (30)).
 10. Статистичний щорічник Вінниччини за 2009 р. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця, 2010. – 638 с.
 11. Ягольник О.Г. Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства і харчової промисловості України / О.Г. Ягольник // Цукрові буряки. – 2009. – № 6. – С. 2–5.
-